

Papp Ágnes

SZABOLCSI BENCE

ÉS A BALASSI-STRÓFA DALLAMAI*

Eredet- és értelmezéskérdések egykor és ma

ÖSSZEFOGLALÁS

Szabolcsi Bencét az 1930-as években intenzíven foglalkoztatták a 16. század magyar históriás énekeivel kapcsolatos vers- és dallamtörténeti kérdések: példatár formájában tett kísérletet a Balassi-strófa „zenei családfájának” összeállítására, a forma eredetét pedig a kortársaitól, Kodály Zoltántól, Horváth Jánostól és Trostler Józseftől kapott inspirációk nyomán tárgyalta. Jelen tanulmány elsődleges célja, hogy megrajzolja azt a tudománytörténeti hátteret, amely Szabolcsi megfigyelései mögött húzódott. Másodsorban vázolni kívánja a téma későbbi kutatástörténetét, mivel a Balassi-strófa eredetkérdésében a zene- és az irodalomtörténet-írásban Szabolcsi óta hasonlóan többféle feltételezett előzmény és párhuzam szerepelt a hipotézisek között. Foglalkozik az irodalom- és zenetörténészek nézőpontjai közti különbséggel és a Szabolcsi-féle leszármazásséma problematikus pontjaival, valamint Szabolcsi zenei értelmezésének jellegzetességeivel.

Kulcsszavak: Szabolcsi Bence, Balassi-strófa, Kodály Zoltán, hugenotta zsolttár, háromosztatú sor, rímszerkezet, ütemszerkezet

Apósomnak, Kecskés András verstanutatónak nagyrabecsüléssel

A téma kitűzésekor több részkérdést fogalmaztam meg. Közülük az egyik legfontosabb az volt, hogyan illeszkedtek Szabolcsi Bence Balassi-strófát érintő publikációi a magyar irodalom- és zenetörténeti kutatás törekvései közé a 20. század első felében. Érdekesnek találtam utánaajárni hivatkozásai forrásainak, tudománytörténeti hátterének. Másodsorban kíváncsi voltam arra, hogy a Balassi-strófa és a Balassi-költészet máig óriásira duzzadt irodalomtörténeti szakirodalmában volt-e visszhangja azoknak a kottaképeknek és ütembeosztásra épülő tipizálásnak, amelyek egyedivé tették Szabolcsi közléseit, átírásait. Végül, de nem utolsósorban utalni szeretnék a Balassi-strófa eredetkérdései köré felállított, részben zenetörténeti vonatkozású hipotézisek utóéletére.

* Az *Évfordulók a Zenetudományi Intézetben – 2023* című tudományos konferencián 2023. november 30-án a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Bartók termében elhangzott előadás írott változata. A szerző a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet kutatója.

Szabolcsi Bence 1931-ben tette közzé a 16. század magyar históriás énekeiről szóló tanulmányát, amelyhez csatolta a Hoffgreff-énekeskönyv dallamainak kritikai kiadását, valamint függelékként a Balassi-strófára vonatkozó adattárát.¹ Az utóbbihoz az apropót a 16. század közepén nyomtatásban megjelent, bibliai históriákat tartalmazó Hoffgreff-énekeskönyv két éneke adta.² Az Eleázár- („Régen ő törvényben vala Jeruzsálemben”),³ illetve a Holofernes és Judit-história („Régi nagy időben”)ate – általában Sztárai Mihálynak tulajdonított – szövegeit és közös dallamukat Szabolcsi „a Balassi-forma első, embrionális megjelenésének” nevezte a magyar zenében és irodalomban.⁵

A 13/13/19 szótagszámú sorokból álló strófa egyben Balassi Bálint „Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét” kezdetű versének formája is. A Balassi-vershez Kájoni János a Hoffgreff-kiadványbeli dallammal egybecsengő variánst jegyzett le orgonatabulatúrás könyvébe több mint száz évvel később.⁶ Ez a dokumentum s újabban még áttételesen nótajelzés is igazolta, hogy a Balassi-vers és a nevezett dallam összetartozott.⁷ A 16. századi bibliai históriák és a Balassi-vers e dallamának 17. századi kottái megtalálhatók az 1651-es *Cantus Catholici*ben Oltáriszent-ségi és Mária Magdolna-énekként.⁸ Szabolcsi 1947-es megjelenésű kézikönyvében

-
- 1 Szabolcsi Bence: „A XVI. századi magyar históriás énekek és zenéjük. (Első közlemény)”, *Irodalom-történeti Közlemények* 41/3. (1931), 285–302.; uő: „A XVI. századi magyar históriás énekek és zenéjük. (Második, bef. közlemény)”, uott, 41/4. (1931), 423–444.; uő (közr.): „A Hoffgreff-énekeskönyv dallamai. (Kolozsvár, vsz. 1553)”, uott, 41/m.[elléklet] (1931), I–XVI. Újraközlésük „A XVI. század magyar históriás zenéje” címen in: uő: *A magyar zene évszázadai, 1.: Tanulmányok a középkortól a XVII. századig*. Budapest: Zeneműkiadó, 1959 (Magyar Zenetudomány 1. (a továbbiakban: MZÉ I), 101–156.
 - 2 *Historiac melyeket a Szent Bibliabol...* Kolozsvár: Heltai, 1556. Hoffgreff-énekeskönyvként nyilvántartva ld. Borsa Gedeon–Heltai János (szerk.): *Régi magyarországi nyomtatványok, 1.: 1473–1600*. Budapest: Akadémiai, 1971, 108.; vö. Borsa Gedeon: „Pótlások és kiigazítások a 'Régi Magyarországi Nyomtatványok' (RMNy) első kötetéhez. III.”, *Magyar Könyvszemle* 92/3. (1976), 281–294., ide: 284–286. NB. Szabolcsinál a kolozsvári nyomdaalapító Hoffgreff György neve következetesen elől egy „f” betűvel szerepel.
 - 3 Fol. Ee4v. Szabolcsi: „A Hoffgreff-énekeskönyv dallamai”, VII. In: MZÉ I, 146.; vö. Horváth Iván (főszerk.)–H. Hubert Gabriella–Horváth Andor–Seláf Levente (szerk.): *Répertoire de la poésie hongroise ancienne. A régi magyar vers leltára a kezdetektől 1600-ig*. Gépeskönyv, 7.4. kiadás, 2023 (a továbbiakban: RPHA), <https://f-book.com/rpha/v7/index.php> (utolsó megtekintés: 2024. március 11.), 1194.; Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Budapest: Akadémiai, 1958 (Régi Magyar Dallamok Tára I.), 18. sz.; 2., átdolg., bőv. kiadás: szerk., s. a. r.: Ferenczi Ilona. Budapest: Akadémiai, 2017 (Hivatkozásai a továbbiakban sorszámokkal az 1. kiadás kottáira, oldalszámokkal a 2. kiadásra vonatkoznak: RMDT I)
 - 4 Fol. n3v. RPHA 1197.
 - 5 Szabolcsi: *A Hoffgreff-énekeskönyv dallamai...* In: MZÉ I, 146. A szövegek szerzőségéhez ld. RMDT I, 552.
 - 6 Saviana Diamandi–Ágnes Papp (ed.): *Codex Caioni saeculi XVII (transcriptiones)*, Budapest, București: MTA Zenetudományi Intézet, Uniunea Compozitorilorși Muzicologilor din România, 1994 (Musicalia Danubiana 14/b), 33. (14. sz.). Faksimilével idézi Csörsz Rumen István: „Hallám egy ifjúnak minap éneklését”. Versformák és dallamok Balassi Bálint költészetében”. In: *Balassi Bálint és kora*. Budapest: Balassi, [é. n.], 81–96., ide: 88.
 - 7 A Balassi-vers nótajelzésként történt használatáról van szó a 8. zsolttár egyik parafrázisánál (*Régen ő törvényben Mózesnek...*, RPHA 1193), amely kottával Huszár Gál 1560-as énekeskönyvében jelent meg. Ez utóbbit Szabolcsi életében és értelemszerűen az RMDT I. megjelenése idején nem ismerték. Vö. RMDT I, 553. (24. II. sz.); RPHA 185.
 - 8 *Cantus catholici. Régi és új deák, és magyar ajítatos egyházi énekek, és litaniai...* [Lőcse: Brewer], MDCLI [1651], 94., 144. A világhálón a Magyar Elektronikus Könyvtárban: <https://mek.oszk.hu/>

összehasonlító kottapéldában mutatta be az énekről akkor ismert adatokat⁹ (1. fakszimile). A „Bocsásd meg, Úristen” formáját ma az irodalomtörténészek Sztárai-strófának nevezik, és felhívják a figyelmet az utolsó sor Balassi-sorra emlékeztető tagolására, amelyet a belső rímek eredményeznek (bba): az utolsó, tizenkilenc szótagos sorban metszetek vannak, így szétbontható 6/6/7 szótagos tagokra.¹⁰

e) Ismeretlen szerző: Az istenfélő Eleázár papról és az egyetlen Antiochus királyról való história (1546), dallamváltozataival

Régén ó törvény-ben va-la Je-ruzsálem-ben Egyhatalmaski-rály ó nagy kevélységében.

Balassi Bálint istenes éneke (Kájoni kódex, 1650 körül)

Bocsásd meg, Ur-is-ten if-jú-sá-gomnak vétkét, Sok hitetlenség-t, undok fertelmességét.

Cantus Catholici (1651 stb.)

I mádlak tége-det, láthatatlan Istenség, Kenyér-szí-ne a-latt el-rej-tetett emberség,

Mai népi forma (Dunántúl)

I-má-dunk té-ge-det, látha-tatlan Istenség, Kenyér-szí-ne a-latt el-rej-tetett emberség,

Hogy ki az zsi-dó-kat mind ö-le-ti va-la ó nagy ke-mény-sé-gé-ben.

Töröld el rút-sá-gát, min-den ál-nok-sá-gát, Könyebbítsd lelkem ter-hét.

No-ha itt-lé-te-det meg nem tapasztal-ja em-be-ri ér-zé-keny-ség.

No-ha itt-lé-te-det meg nem tapasztal-ja em-be-ri ér-zé-keny-ség.

1. fakszimile. Szabolcsi Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve* (1947), 17*

13600/13640/13640.pdf (utolsó megtekintés: 2024. július 10.). Vö. Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Budapest: Akadémiai, 1970 (Régi Magyar Dallamok Tára II.), (a továbbiakban: RMDT II), 318. (206/I-II. sz.), 586–587.

9 Szabolcsi Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Budapest: Magyar Kórus, 1947, 17*, e) példa. A második, átdolgozott kiadásban (Budapest: Zeneműkiadó, 1955) 18*.

10 Csörsz Rumén István: „Referenciális versformák Balassi Bálint költészetében”. In: Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *A szerelem költői. Konferencia Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján*. Budapest: Universitas, 2007, 97–118, ide: 109–111.; vö. Horváth Iván: *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*. Budapest: Akadémiai, 1982, 135–136. (A korábbi szakirodalomból vö. RMDT I, 190–191.)

Ugyanez a 6/6/7-es osztás és a sorokon belüli rímszerkezet különbözteti meg a kiforrott Balassi-strófát közvetlen előzményétől, az úgynevezett Lucretia-strófától: a három tizenkilenc szótagos hosszúsornak ugyanis abban még nem voltak belső rímei. Ilyen sorokkal Balassinál is lehet találkozni.¹¹ A strófaforma a Pataki Névtelen szerezte Eurialus és Lucretia-históriáról kapta a nevét. Balassi „Az Lucretia éneke nótájára” – „Az nótája a Lucretia nótája” fordulatokkal hivatkozott rá négyyszer,¹² majd egy ponttól kezdve – harmincegy alkalommal – saját „Csak búbanat immár” kezdetű „Decimus quartus / Tizennegyedik” versét adta meg nótajelzésül a Balassi-strófában írt verseihez.¹³

Szabolcsi Balassival egykorú forrásokból származókat nem, csak jóval későbbi, 17–18. századi dallamokat tudott felsorakoztatni tanulmánya függelékében. A Balassi-formát követő régi magyar dallamokról egyébként már korábban megfogalmazta rövid összegzését az 1930-ban megjelent, Tóth Aladárral közösen szerkesztett *Zenei Lexikon* „Balassi Bálint” szócikkében.¹⁴ A harmincas években pedig még egyszer visszatért a témához *Néhány zenei adat a Balassi- és Himfy-vers történetéhez* című írásában, amely az 1931-eshez hasonlóan az *Irodalomtörténeti Közleményekben* jelent meg.¹⁵ A saját tollából származó előzményekre itt úgy utalt, mint a Balassi-vers „zenei családfájának” összeállítására tett kísérletére. Ebből kiderül, hogy példatárával annak idején többet szeretett volna megcélozni, mint aminek az látszott: a Balassi-strófa formájára illő dallamok felsorolásán túl egyfajta genealógia kidolgozását. A strófaforma eredetét, kapcsolatait illető kérdéseket bővebben csak itt, idézett 1938-as írásában tárgyalta, ekkor már hivatkozhatott Trostler József¹⁶ és Kodály Zoltán időközben publikált megállapításaira.

-
- 11 Horváth I.: *Balassi költészete...*, 66–67., 116–117.; Kőszeghy Péter: *Balassi Bálint. Magyar Amphion*. Budapest: Balassi, 2014, 240. Pl. *Cupido szivemben sok tüzes szikrákkal...* (RPHA 237), ld. Kőszeghy Péter–Szentmártoni Szabó Géza: *Balassi Bálint versei*. Budapest: Balassi, 1993 (Régi Magyar könyvtár; Források 4.), 8–9.
- 12 *Balassi Bálint összes művei*. Összeáll. Eckhardt Sándor. Budapest: Akadémiai, 1951, I., 35., 61., 77., 201.; Horváth I.: *Balassi költészete...*, 153.; Gábry György: „Adalékok Balassi Bálint énekelt verseinek dallamaihoz”, *Filológiai Közöny* 19/1–2. (1973), 71–86., ide: 75., 80.; Kőszeghy Péter–[Szentmártoni] Szabó Géza: *Gyarmati Balassi Bálint énekei*. Budapest: Szépirodalmi, 1986, 10., 36., 41., 57.; Kőszeghy–Szentmártoni Szabó: *Balassi Bálint versei*, 8., 28., 32., 46. A „Lucretia” nótajelzés másféle értelmezéséről ld. L. Kecskés András: „’A’ notája a Lucretia notája’ – Észrevételek a Balassi-elővers nótajelzésének eredetéhez”. In: Szontagh Csaba et al. (szerk.): *Esztergom Évtlapjai – Annales Strigonienses 1983*. Esztergom: Komárom Megyei Levéltár, [1984], 454–483., ide: 455–459.
- 13 RMDT I, 808. (a 236. számhoz tartozó jegyzetek); Gábry: *Adalékok...*, 72–73.; Horváth I.: *Balassi költészete...*, 133–135.; Kőszeghy–Szentmártoni Szabó: *Balassi Bálint versei*, 234. A verset, amelynek hosszúsoraiban úgyszintén nincsenek belső rímek, ld. RPHA 220.
- 14 Szabolcsi Bence: „Balassi Bálint”. In: Szabolcsi Bence–Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája*, Első kötet: A–K. Budapest: Győző Andor, 1930, 66–67.
- 15 Szabolcsi Bence: „Néhány zenei adat a Balassi- és Himfy-vers történetéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 48/3. (1938), 228–233. Újraközlése uő: „A Balassi- és Himfy-vers történetéhez”. In: uő: *Vers és dallam. Tizenöt tanulmány a magyar irodalom köréből*. Budapest: Akadémiai, 1959, 117–125. (A továbbiakban ez utóbbi kiadványnak az oldalszámaira hivatkozom.)
- 16 Josef Trostler: „Die Anfänge der ungarischen Persönlichkeitsdichtung. Valentin Balassa und das deutsche Gesellschaftslied des 16. Jahrhunderts”. In: *Festschrift für Gideon Petz*. Hrsg. Jakob Bleyer,

A Kodálytól származó idézet *A magyar népzene* című nevezetes, 1937-es tanulmányból meglehetősen homályos, önmagában is magyarázatra szorul. Érdemes a Szabolcsi által kiragadott állításhoz hozzátenni a megelőző mondatot is:

Nyugateurópai hatást kereshetünk a magyar dal sajtáságos *aabaab* rímképletre s a közép-európai „*tripertitus caudatus*”-ra emlékeztető versformájában. Már a himnusköltészet hozhatott hozzánk efféle formákat, mielőtt a francia eredetű „Simeon-éneke” s a 6-soros Balassa-strófa, mely a nép ajkára is eljutott, közkinccsé tette.¹⁷

A „magyar dal” az előbb Bartók Béla (Felsőíreg, 1907),¹⁸ majd Kodály (Bolhás, 1922)¹⁹ által is gyűjtött „Szőlőhegyen keresztül” / „Hej, Dunáról fúj a szél”. Nem tudni, a népdalon túl pontosan milyen példákra gondolt Kodály, amikor a vers-tanban szokásos módon kisbetűkkel leírt rímképletet említette a versszakformával kapcsolatban. A népdalsorok zenei tartalmára ugyanis éppen úgy (ha nem jobban) ráillene az *aab-aab*; a strófa-képző formaelemek jelölésével maga Kodály is így járt el bölcsészdoktori értekezésében.²⁰ A népdalpéldákhoz adott párhuzama, a „*tripertitus caudatus*” Kodály speciális tájékozódásáról tanúskodik, mert a fogalom kevéssé volt beágyazódva a korabeli magyarországi verstanban. Ennek a formának a lényege a rímelő sorpár egy eltérő hosszúságú és rímű harmadik, záróssal. Horváth János – anélkül hogy a Kodálynál olvasható „terminus technicus”-t használta volna – háromtagú (vagy háromsoros) összetett sorként, más-képpen periódusként határozta meg, melyben lényeges az első két elem mellé-rendelő összetartozása.²¹ A rím-sorozat a 16. századi francia költészetben igen elterjedt „*sixain*” (hatsoros) sajátja volt.²² Ezen túl a tagoló vagy lezáró rövidsorok

Heinrich Schmidt, Theodor Thienemann. Budapest–Pécs: Dunántul, 1933 (Német Philologiai Dolgozatok 60.), 132–143., ide: 142–143.

- 17 Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárat szerkesztette Vargyas Lajos. Budapest: Zeneműkiadó, 1952³, 11. (Szabolcsi: *A Balassi- és Himfy-vers...*, 117.)
- 18 Bartók Béla: *A magyar népdal*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1924, 66. (244. szám). Hangzó anyaga a Néprajzi Múzeumban található fonográfhenger: MF_0998c. Bartók-rendi támlapja: systems.zti.hu/br/hu/browse/70/11673 (utolsó megtekintés: 2024. július 10.) A Bartók-rendi és Kodály-rendi támlapok jelzetei a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetében: BR_11145 és KR_24314.
- 19 Kodály: *A magyar népzene*, 9. Hangzó anyaga Kodály saját fonográfhengerein: 0445b és 0447b (Kodály Emlékmúzeum és Archivum), támlapja sem a Bartók-, sem a Kodály-rendben nem szerepel. A Bartók és Kodály gyűjtötte adatokkal kapcsolatos pontos tájékoztatást Erdélyi-Molnár Klárának és Szalay Olgának köszönöm.
- 20 Kodály Zoltán: „A magyar népdal strófaszervezete”, *Nyelvtudományi Közlemények* 36. (1906), 95–136., ide: 105. skk. Újraközlése: Kodály Zoltán: *Visszatekintés. Összegyűjtött beszédek, írások, nyilatkozatok*, I–II. Közr. Bónis Ferenc. Budapest: Zeneműkiadó, 1964, II., 14–46., ide: 28. skk.; vö. Kecskés András: „Kodály és a magyar vers”. In: Varga László (szerk.): *Az Eötvös Collegium és a magyar irodalomtörténet. Tanulmányok*. Budapest: Argumentum, Eötvös József Collegium, 2003, 43–86., ide: 51.
- 21 Horváth János: *Rendszeres magyar verstan*. Budapest: Akadémiai, 1951, 42. Új kiadásban in: *Horváth János verstani munkái*. Szerk. Korompay H. János–Korompay Klára. Budapest: Osiris, 2004 (Osiris Klasszikusok; Horváth János összegyűjtött művei), 539–728., ide: 583.
- 22 Halmy Ferenc: *A magyar zsolnárfarmák francia előzményei*. Budapest: Bibliothèque de l’Institut Français à l’Université de Budapest, 1939, 11–12.; Szigeti Csaba: *Magyar versszak*. Budapest: Balassi, 2005, 31., 112.

Clément Marot legkorábbi genfi zsolttárainál, Ambrosius Lobwasser német és Andreas Spethe latin fordításában, sőt Szenci Molnár Albert magyar verseiben is fölfedezhetők; a „caudatus” (= farkos) jelző a zárás mellett valójában e sorok rövidségére is utalt.²³ Halmy Ferenc 1939-es, a hugenotta zsolttárokkal foglalkozó könyvecskéjében ilyen értelemben használta a „coué” szót.²⁴ Közismert, hogy a „tripertitus caudatus” típusú, kétcezurás hosszúsorok megvoltak a késő középkori liturgikus szekvenciaköltészetben is; erre utal Kodály félmondata a „hymnuszköltészet”-ről.²⁵ A hatsoros Balassi-strófa alatt pedig Kodály a zoborvidéki Kolonban maga gyűjtötte, „Magos kősziklának” kezdősorral ismert dallamot értette. A tanulmányában lejjebb – a „Műzene nyomai. Világi műzene” című fejezetben – közzölt alak²⁶ ugyan 2×3 sorossá csonkult (és így szemléltetésül jobban összekapcsolható volt a francia versszakformával), a Balassi-strófának megfeleltethető kilenc rövidsor (vagy három hosszúsor) AAB zenei formában mégis megvalósulhat az első dallamsor megismétlésével. Ezt illusztrálja Kodály saját bédi gyűjtésének feldolgozása a *Magyar népzene* dalsorozat V. füzetében.²⁷ A Kodály gyűjtötte népi adatok szövegei a 17. századi *Vásárhelyi daloskönyv* egy énekének sorait adják vissza, így a történeti kapcsolat nyilvánvaló.²⁸

A Balassi-strófa eredetkérdésének kutatástörténete szempontjából a legfontosabb utalás Kodály mondatában „a francia eredetű 'Simeon éneke'”. Szabolcsi a Kodály-idézet után így folytatta:

Horváth Jánosnak egy idevágó megjegyzése nyomán már régebben utaltam rá, hogy a versforma közeli rokonai megtalálhatók a francia hugenotta zsolttároskönyvben, Marot és Béza kiadványában, nevezetesen a 3. és 19. zsolttár, valamint a Simeon éneke képletében [...] ²⁹

Valóban korábban is megírta ezt *Zenei Lexikon*ában és a históriás énekekről szóló tanulmányában anélkül, hogy hivatkozott volna forrására:

23 Szigeti: *Magyar versszak*, 138–142.

24 Halmy: *A magyar zsolttárformák...*, 19.

25 Karl Bartsch: *Die lateinischen Sequenzen des Mittelalters in musikalischer und rhythmischer Beziehung*. Rostock: Adler's Erben, 1868, 181–182.; Josef Szövérfy: *Die Annalen der lateinischen Hymnendichtung. Ein Handbuch*, II.: *Die lateinischen Hymnen vom Ende des 11. Jahrhunderts bis zum Ausgang des Mittelalters*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1965, 103–104.; Wulf Arlt: „Sequence and 'Neues Lied'”. In: Agostino Ziino (ed.): *La sequenza medievale. Atti del convegno internazionale sulla sequenza, Milano 7–8 aprile 1984*. Lucca: Libreria Musicale Italiana, 1992, 3–18.; vö. Szigeti: *Magyar versszak*, 63.

26 Kodály: *A magyar népzene*, 49., 77. (104. végj.). A fennmaradt hangfelvételeken – köztük a Menyhén (Nyitra megye) fölvetten – a koloni helyszíni lejegyzéstől kissé eltérő variánsban hallható a hatsoros versszak; ld. a Néprajzi Múzeumban található fonográfhengereket: MF_1147a és 1242a; Kodály-rendi azonosítójuk a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zene tudományi Intézetében: KR_24299 és 24300; vö. a kottapéldával, RDMT I, 810–811.

27 Kodály Zoltán: *Magyar népzene énekhangra és zongorára*. V. Wien: Universal Edition, 1932, 25. szám; vö. RDMT I, 807, 194.

28 Vö. Stoll Béla (s. a. r.): *Szerelmi és lakodalmi versek*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 3.), 605.

29 Szabolcsi: *A Balassi- és Himfy-vers...*, 118.

Maga ez a forma, úgy látszik, nem tisztán magyar eredetű; legalább is közeli rokonságban van vele a francia hugenotta (Marot–Béza–Bourgeois-féle) zsoltárkönyv 19. zsoltárának és az u. n. Simeon énekének vers- és dallamformája; mindkettőnek szövege és dallama 1538–43. között készült. Lehetséges, hogy ez a francia strófatípus valamilyen módon hatott a magyar Balassi-strófa kialakulására (Balassi ismerte és használta Béza zsoltárait).³⁰

1938-as írásában viszont Szabolcsi már megnevezte Horváth János irodalomtörténészt, ám szakirodalmi hivatkozást ekkor sem adott hozzá lábjegyzetben, ahogyan az elvárható lett volna. Láttuk, hogy a szerzteágazó kapcsolódásokat két mondatba sűrítő Kodály-szövegben az olvasó szintűgy nem kapja meg a tájékoztatást a források felől. Mivel az 1930-as évek előtt nem látott napvilágot Horváth János tollából olyan tanulmány,³¹ amelyben a Balassi-strófa és a genfi zsoltárok verselésének összefüggéséről értekezett volna, elsősorban arra gondolhatunk, hogy Kodály és Szabolcsi Horváth János Eötvös József Collegium-beli előadásaiból merítette e hipotézist. Tudjuk, hogy Kodály és Horváth János élethosszig tartó barátsága, amelyről számos dokumentum maradt fenn, az Eötvös Collegiumban közösen eltöltött, szemléletformáló időszakra vezethető vissza.³² Szabolcsi németországi egyetemi tanulmányai előtt és után Kodály személyes hatására elvileg hallgathatta Horváth Jánost, aki – miután otthagya az Eötvös Collegiumot – 1923-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem nyilvános rendes tanáráként működött.³³

30 Szabolcsi-Tóth: *Zenei lexikon*, 67.; Szabolcsi: „A XVI. század magyar históriás zenéje”. In: MZÉ I, 108., 138. (16. végj.). Théodore de Béze szerepe és alkotásai csak Clément Marot 1544-ben bekövetkezett halála után, az 1551-es genfi nyomtatványtól (*Pseaumes octante trois...*) kezdve vehetők számításba; Marot és Béze együttes említése hagyományosan az 1562-es teljes zsoltároskönyv-kiadáson (*Les Pseaumes mis en rime...*) alapul. Ez utóbbiban jelent meg a Simeon éneke második dallama. A szóban forgó Marot-féle zsoltár (3. és 19.) azonban már szerepeltek az 1539-es strasbourgi „ős-kiadásban” (*Aulcuns pseaulmes et cantiques...*) is, amelyben Marot tizenhárom zsoltárfordítása mellett Jean Calvin hat verses zsoltára és a neki tulajdonított *Simeon éneke* is megjelent. Vö. David Delétra (ed.): *Aulcuns pseaulmes et cantiques mys en chant a Strassburg 1539*. Réimpression photographique. Genève: Jullien, 1919; Pierre Pidoux: *Le psautiers huguenot du XVIe siècle. Mélodies et documents*. Premier volume: *Les Mélodies*. Basel: Bärenreiter, 1962, 6–7. (3. zsoltár), 27–28. (19. zsoltár), 136–137. (Simeon éneke); Christian Meyer: „Le psautier huguenot: notes à propos de quelques éditions antérieures à son achèvement (1554–1561)”, *Bulletin de la Société de l’Histoire du Protestantisme Français* 130. (1984), 87–95., ide: 87–88.; Bólya József (közr.): *Psalterium Ungaricum*. Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinata, 2003, 459–460.

31 Vö. Horváth János: *Magyar ritmus, jövevény versidom. A magyar jámbus kérdéséhez*. Budapest: Franklin-Társulat, 1922. Új kiadásban in: *Horváth János verstani munkái*, 79–147; *A magyar irodalmi műveltség kezdetei Szent Istvántól Mohácsig*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1931. Új kiadásban in: *Horváth János irodalomtörténeti munkái*, I. Szerk. Korompay H. János–Korompay Klára. Budapest: Osiris, 2005 (Osiris Klasszikusok; Horváth János összegyűjtött művei), 477–705.

32 Korompay H. János: „Horváth János és Kodály Zoltán barátságának dokumentumai”. In: Csiszár Gábor–Darvas Anikó (szerk.): *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Budapest: Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 2011, 15–26.

33 Uő: „Horváth János és az Eötvös Collegium”. In: Horváth László et al. (ed.): *Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a.D. MCMXI inaugurati*. Budapest: Typotex, Eötvös Collegium, 2011, 437–455. Horváth János neve nem szerepel a pályakezdő Szabolcsival kapcsolatban feldolgozott dokumentumokban, vö. Kroó György: *Szabolcsi Bence*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994 (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tudományos Közleményei, 5.), 120., 123., 222., 242.

Horváth János *A magyar vers* című, 1948-ban megjelent könyvében így foglalta össze tárgyilagosan és igen frappánsan a Balassi-strófa addigi kutatástörténetét:

[...] idegen költészetekben is kutattak előzményei után. Kodály felteszi, hogy mielőtt bizonyos, mindjárt említendő francia dallamok népszerűsítették, már a középlelatin himnusz-költészet hozhatott rokon (aab aab rímelésű) formákat. A szóban forgó francia dallamokra, Marot és Béza III. és XIX. zsoldárára (Sz. Molnár fordításában „Oh mely sokan vannak”, meg: „Az egek beszélnek”) Szabolcsi Bence figyelmeztetett. E dallamok 1566 óta cseh-morva énekeskönyvekbe is bejutottak. Azok énekkinccse felé Trostler József irányította a figyelmet, egy 1566-ban megjelent énekeskönyvből kimutatva német nyelvű pontos mását a Balassa-strófának (Petrus Herbertus egy énekében). Ugyanő távolabbi múltban is kutatta a strófa rokonait; talált is a Minnesang képviselőinél a XIII. század közepétől fogva több rokonképletet, miket a reformáció kora felújított, de a Balassával teljesen egyezőt a Petrus Herbertusén kívül egyet sem. Mind e keresgéléseknek a formák nemzetközi története szempontjából van értékük, de a Balassa-strófa közvetlen mintáját nem jelölhették meg.³⁴

Kiderül, hogy Horváth János egyrészt meglehetősen óvatosan bánt az eredetkérdés eldöntésével, másrészt nem vindikálta magának az érdemet, hogy tőle származott volna annak felfedezése, hogy a Balassi-sor szótagszáma és rímszerkezete felismerhető volt a francia hugenotta zsoldárok korai darabjaiban, a 3. és 19. zsoldár Marot-féle verses fordításaiban és a Calvinnek tulajdonított Simeon-kantikumban.³⁵ Azok a tudósok tehát, akik a Balassi-féle versszak-kompozíció létrejöttékor ható idegen nyelvű irodalmi mintákat kutatták, külön-külön lényegében három tágabb területet vettek tekintetbe. Szabolcsi Turóczi-Trostler József nyomán a hugenotta zsoldárból és német protestáns újrafelhasználásából a hosszúsorokat a dallam strófaformájával együtt,³⁶ Waldapfel József a lengyel népzenei gyűjtemények alapján a rövidsorokból épülő, egy szótagszaporulattal operáló (5/5/6-os vagy 6/6/7-es) vagy – mint a „Bocsásd meg Úristen” formájában – a rövidsört ingadozóan ismétlő közép-európai strófákat állította párhuzamba a Balassi-strófával.³⁷ Turóczi-Trostler a késői német Minnesangban vélte fölfedezni annak rokonságát.³⁸ Eckhardt Sándor szerkesztőként kiigazította Turóczi-Trostlert nemcsak a belső rímek abszolutizálása miatt, hanem azért is, mert erre a strófaformára sem Balassinál, sem a Balassi által figyelembe vett mintánál nem szerepelt idegen nótajelzés, csakis magyar kezdősor.³⁹ Horváth János – szinte észrevétlen érvelve a hazai eredet mellett –

34 Horváth János: *A magyar vers*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1948, 223–224. Új kiadásban: *Horváth János verstani munkái*, 343–538., ide: 485.

35 Ld. a 30. lábjegyzetet. Horváth János másutt így fogalmazott a két genfi zsoldár formájáról: „A Balassa-strófa rokona, de nem három, hanem négy (6, 6, 7 szótagú) periodusból tevődik össze a 3., meg a 19. zsoldár ('Ó mely sokan vannak'; 'Az egek beszélnek').” Horváth J.: *Rendszeres magyar verstan*, 181.; új kiadásban in: *Horváth János verstani munkái*, 709. A nevezett zsoldárok jellemzését „alkat és eredet” szerint ld. Halmy: *A magyar zsoldárformák...*, 16–17., 20.

36 Szabolcsi: *A Balassi- és Himfy-vers...*, 117–123.; Trostler: *Die Anfänge der ungarischen Persönlichkeitsdichtung...*, 142–143.

37 Waldapfel József: „Balassi lengyel kapcsolataihoz. 1. A Blahoszlaunász”, *Egyetemes Philológiai Közöny* 65. (1941), 310–314.

38 Turóczi-Trostler József: „A Balassi-versszak német rokonsága”, *Egyetemes Philológiai Közöny* 65. (1941), 285–302.

39 Uott, 296.

igyekezett hiánytalanul felsorolni minden 6/6/7-es osztású, izorímes 19-es magyar verset, amelyek Balassi előtt keletkeztek.⁴⁰ Szabolcsi azon elejtett megjegyzése mögött, miszerint a cseh testvérek német nyelvű énekanyagában felfedezett 6/6/7-es formájú párhuzamokat legkésőbb az itthoni átvételkor hangsúlyos-tagoló magyar verseléssé kellett, hogy átfordítsák – kiküszöbölve az eredeti, idegenszerű jambikus lejtést –, Kodály szemlélete sejtethető.⁴¹

Csomasz Tóth Kálmán igen kevésbé látta tarthatónak a feltételezést, hogy a Balassi-féle háromrészes sorokból (vagy az ő szóhasználatában: periódusokból) álló verseket a 16. századi magyar énekköltés a genfi zoltárokból kölcsönözze volna.⁴² Pontosán számba véve a francia hugenotta zoltárokból fellelhető rövidsor-kombinációkat és a rövidsorokból épülő versszakok különböző hosszúságú formaváltozatait, arra jutott, hogy az idevonható példák mind Marot költészetének korai időszakából származnak. Mindezzel arra célzott, hogy a Balassinál is megjelenő, több rövidebb egységből építkező költői formanyelv a genfi zoltárkönyvnél korábbi és általánosabb érvényű lehetett. További lehetőségként kínálkozott valamely közvetítő beiktatása: ezt a szerepet töltötte be a Szabolcsi elemzésében bemutatott, a Balassi-strófa formájával teljesen megegyező, Petrus Herbertusnak tulajdonított ének (*Der milde treue Gott*), a 3. genfi zoltár dallamának átültetése a cseh testvérek 1566-ban Ivančičében megjelent, német nyelvű énekeskönyvében⁴³ (2. és 3. faksimile a 424. és 425. oldalon). (Egyébiránt Balassi zoltárainál – tehát nem a Balassi-strófánál – Waldapfel már 1927-ben valószínű összekötő kapocsként tekintett a genfi zoltárok irányából azok Kochanowski-féle, lengyel átköltéseire.)⁴⁴ Megjegyzendő, hogy a Balassi-versszak típus közvetlen átvételének lehetőségeit kereső és a dallamadatokat legkorábbi megjelenésük alapján pontosan datáló Szabolcsi nyilvánvaló ellentmondásokba ütközött, emiatt az átvételt kénytelen volt több hullámban, mintegy különböző impulzusok egymásutánjaként elképzelni.⁴⁵

40 Horváth János *verstani munkái*, 485–486.

41 Szabolcsi: *A Balassi- és Himfy-vers...*, 121. Szabolcsira is hatással kellett, hogy legyen Kodály érzékenysége, sőt ellenségesége az idegenszerű jambusdallamokkal szemben. Ld. Kodály összegyűjtött följegyzéseit, Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai*. Vál., szerk. Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi, 1993, 332–356.; vö. Kecskés: *Kodály és a magyar vers*, 65–69.

42 A továbbiakhoz is: RMDT I, 179–181, 190.

43 A feltételezett szerkesztők Michael Thamm és Petrus Herbertus: *Kirchengeseng darinnen die Heubtartickel des Christlichen glaubens ...* A Bayerische Staatsbibliothek példánya elérhető a Münchener Digitalisierungszentrum, *Digitale Bibliothek* oldalán: <https://tinyurl.com/4a9jy24r> (utolsó megtekintés: 2024. szeptember 30.) Szabolcsi a Magyarországon elérhető harmadik kiadást használta, amely 1606-ban Kralicében jelent meg: <https://tinyurl.com/yv93h7xf> (utolsó megtekintés: 2024. szeptember 30.). Az énekeskönyvről készült régi monográfia Rudolf Wolkan: *Das deutsche Kirchenlied der böhmischen Brüder im XVI. Jahrhundert*. Prag: K. u. k. Hofbuchdruckerei A. Haase, 1891; reprint: Hildesheim: Olms, 1968. Az énekeskönyv anyagának modern kritikai kiadását ld. Joachim Stalmann–Hans-Otto Korth–Daniela Wissemann–Garbe et al.: *Das deutsche Kirchenlied, Abteilung III, Band 1: Die Melodien bis 1570, Teil 3: Melodien aus Gesangbüchern II*. Kassel etc.: Bärenreiter, 1998.

44 Waldapfel József: „Adalékok Balassi istenes énekeinek mintáihoz”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 37/1–2. (1927), 77–86., ide: 84.

45 Szabolcsi: *A Balassi- és Himfy-vers...*, 121–122.; vö. RMDT I, 180.

GE 51, 54, - - -

1. O Seigneur, que de gens, 2. A nuire di-li-gens, 3. Qui me troublent et grevent! 4. Mon Dieu que d'ennemis 5. Qui aux champs se sont mis, 6. Et contre moy s'es-le-vent. 7. Certes plusieurs j'en voy 8. Qui vont disans de moy: 9. Sa force est a-bo-li-e, 10. Plus ne trouve en son Dieu 11. Secours en au-cun lieu. 12. Mais c'est à eux fo-li-e.

2. fakszimile. Pidoux: *Le psautiers huguenot du XVIe siècle*, I, 7.

Csomasz Tóth meglátását és érvelését tehát – miszerint a Balassi-strófának, illetve a Balassi-sornak egyszerre többféle előzményét, forrását kell feltételeznünk – lényegében már Szabolcsi és Horváth János is osztotta. Horváth János összefoglalása Kodálllyal egyetértésben (és Waldapfel megfigyeléseivel egybecsengően) a forma nemzetközi hátterét rajzolta meg. Kodály nyomán Csomasz Tóth a magyar népdalformákat is fölvette a párhuzamok közé, és ugyanígy került a lehetséges eredők listájára a középlatin formainspiráció is. Az utóbbi tézisek az elmúlt évtizedek magyar zenetörténeti kutatásában perifériára szorultak, míg az irodalomtörténészek hosszú időn át igyekeztek újratárgyalni a szorosan vett irodalmi-poétikai szempontokat. A Balassi-strófa eredetkérdésében – a zene- és az irodalomtörténetírásban hasonlóan jelen lévő – szembenálló nézeteket négy évtizeddel ezelőtt Horváth Iván foglalta össze és értelmezte, s neki köszönhetjük az igen széles európai kontextus felvázolását is.⁴⁶ Egyúttal rövid fejezetben fejtette ki a késő középkori latin nyelvű, liturgikus himnusz- – vagy inkább – szekvenciaköltészet háromszatú, belső rímes sorfajtaínak magyarországi jelenlétét és megtermékenyítő hatását a kora újkori magyar nyelvű énekekre.⁴⁷ Az átültetés módját szűrőpróba-szerűen nyelvemlékszövegeken is megvizsgálta. A magyarországi szekvenciák viszonylag friss, 2017-es kritikai dallamkiadásának anyagát ebből a szempontból tudtommal még nem elemezte senki, és ezt elősegítő metrikai mutató sem készült a kötethez.⁴⁸ Kőszeghy Péter Balassi-könyvében az egyházi költészet talaján kinőtt latin nyelvű vágáns – világi szerelmi – költészet mintapéldáit hozta föl, de a Balassi-strófával

46 Horváth I.: *Balassi költészete...*, 146–191.

47 Uott, 179–187.

48 Kovács Andrea: *A középkori liturgikus költészet magyarországi emlékei. Szekvenciák. Kritikai dallamkiadás.* Budapest: Argumentum–Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, 2017 (Musica Sacra Hungarica 1.).

G XVII. 137

ne gnade preiset. vnd begabt / das sie nu werden gelobt.

Joh. 14. a. O Herr da regierest du / da ist deine lust vnd rhu: da ist lebendige speis / Christus in geistlicher weis. **D**anksagung, preis, lob vnd ehr / sey Herr deinem Namen. ¶

Joh. 6. c. *10. c.* *Acto. 16. c.* *1. Cor. 12. a.* *Mar. 16. d.* *Psalm. 4. b.*
2. poc. f. dr

Wer von dir nicht wird regiert / der kan auch nicht glauben: ¶

Wer nicht glaubt wird nicht geziert / vnd zur rhu erhaben. Im himel, erdreich vnd meer / darauff sprech wir amen:
D heilig Dreifaltigkeit / in vnzerteilter Gottheit / nim an aus harnherzigkeit / den dienst vnserer blödigkeit. Amen.

Johan. 8. g. *Röm. 4. a.* *Acto. 7. d.* *Kell. 4. b.*

Darumb hastu Abraham vnd Ezechiam / also regiert

Er milde, erwe Gott / hat den menschen vnd wie sein bild gebürt / schön geschmückt vnd

Genf. 1. b. *Röm. 13. b.*

aus gnad / zu seinem Bild geschaffen: Er aber kam zu fallenge ziert / mit seines Liechtes waffen:

auff diesen jamerthal / vnd fiel in Gottes straffen.

Exod. 20. a. *Röm. 6. a.* *Coloss. 3. b.* *Ephes. 4. f.*

Das bild aber hat Gott / vnd richtet wider an / des neuen lebens hahn / draus ewigs lob erschallet.

In Christo schön vernewet / der durchs Geists verborgne krafft / vnd durch seins worts hof schafft / erleucht er vnser herzen ¶

Ev. Das

3. fakszimile. Thamm–Herbertus: Kirchengeseng ... (1566), 137r. Átirása: Szabolcsi: A Balassi- és Himfy-vers..., 120.

való kétségtelen közös vonásaik ellenére annak teljesen megfelelő egyelőre nem sikerült találnia. (Úgy vélte, ennek oka csupán a nem elégséges merítés.)⁴⁹

A Szabolcsi elképzelte leszármazásséma legvitatottabb része a felállított kronológia volt. Szabolcsi „túlfejlettnek” nevezte, másodlagosnak tartotta a Nagybáncai / Nagybáncai Mátyás Hunyadi-históriája dallamaként ismert, négy Balassi-nagysorból épülő strófát,⁵⁰ míg a 17. században gyakori, a néphagyományból is ismert kétsoros rövidültet szerette volna – a korai típushoz hasonlóan – „ős-alakként” visszavezetni a kezdetekre.⁵¹ Csomasz Tóth óta az általános vélekedés ennek ellenkezőjét mondatja.⁵² A háttérben álló közismert versforma és dallam lehetővé tette a különböző számú dallamsorból építkezést: jó példa erre ugyanannak a dallamnak 4x19-es és 3x19-es változata egyazon énekeskönyv, az 1651-es *Cantus Catholici* lapjain. A hosszabbik forma Sztárai Mihály zsolttárparafrázisát („Szent Dávid próféta éneklő könyvének”), a rövidebbik a Nyéki Vörös Mátyásnak tulajdonított bűnbánati zsolttárok (6. és 37.: „Meg ne feddj engemet”) hordozta.⁵³ Ilyen sorszámigadozásról 17. századi dallammal kapcsolatosan is maradt fenn hiteles lejegyzés.⁵⁴

Az irodalom- és zenetörténészek nézőpontja közötti alapvető különbség, hogy míg az előbbieket túlzott jelentőséget tulajdonítottak a hármas osztatú kompozíciónak, és a Balassi-strófa beazonosításában vízvázalónak tekintették a tizenkilenc szótagos nagysor belső rímeit,⁵⁵ addig az utóbbi kutatóknak nem esett nehezükre észrevenni a versszakformák, mint zenei formák bővülését-szűkülését, az átjárást a 16. és a 17. századi dallamalakok között. Szemléletes példával szolgál erre Csomasz Tóth összehasonlító kottapéldája (4. *fakszimile*) azokhoz a 13/13/19-es – „redukált Balassi-strófa” – dallamtípusokhoz, amelyek teljes Balassi-strófává bővülve is fennmaradtak a 17. századi katolikus énekeskönyv-kiadások mellett a református énekek

49 Kőszeghy: *Balassi Bálint*, 244–245.

50 RMDT I, 28. sz.

51 Szabolcsi: „A Hofgreff-énekeskönyv dallamai”. In: MZÉ I, 152; uő: *A Balassi- és Himfy-vers...*, 121–123.

52 RMDT I, 572; Csomasz Tóth Kálmán–Papp Géza: „A népies egyszólamúság formakészlete, dallamtípusai”. In: Bárdos Kornél (szerk.): *Magyarország zenetörténete*, II.: 1541–1686. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990, 260–284., ide: 277–278; uők: „Költőink zenei mintái”. In: uott, 284–291., 289–290.

53 *Cantus catholici*, 165. és 175. RMDT I, 28/I. sz.; RMDT II, 249/I. sz.; az énekszövegekről és Nyéki Vörös Mátyás verseiről ld. RMDT II, 613.; *Pécseli Király Imre, Miskolci Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei*. S. a. r. Jenei Ferenc–Klaniczay Tibor–Kovács József–Stoll Béla, a dallamokat összeáll. Papp Géza. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 2.) (a továbbiakban: RMKT XVII/2), 59. és 61. szám (91., 94., jegyzetek uott, 454–457.).

54 RMDT II, 268. sz.; uott, 627.; Kővári Réka: *A Deák–Szentés kézirat. The Deák–Szentés Manuscript*. Budapest: Magyarok Nagyasszonyáról Nevezett Ferences Rendtartomány, 2013 (Magyar Ferences Források, 6.), 230. (167. sz.). A dallam a 150. zsolttár fordításához Illyés István: *Soltári énekek...* Nagyszombat: Hörman, 1693, 148. A világhálón (Hungaricana, Régi Magyar Könyvtár): https://rmk.hungaricana.hu/hu/RMK_I_1446/ (utolsó megtekintés: 2024. szeptember 30.). A 18. századi Deák–Szentés kéziratban a 6., bűnbánati zsolttár szövegével („Meg ne feddj engemet”) van lejegyezve, amelynek a 17. században más volt a dallama. (Ld. az előző jegyzetet.)

55 Vö. Horváth: *Balassi költészete...*, 156.

Ó én két sze-me - im, (1744)

ti az Úr - ra néz - se - tek, (1769)

Ém - lé - kez - zél két - lek, óh em - be - ri ál - lat, (1651)

Te - rem - tett ál - la - tok, min - den al - kot - má - nyok, Ís - ten - nek szép mun - ká - i,

Hogy ke - gyelmes hoz - zám, min - den - kor el - hig - y - je - tek

Í - té - let nap - já - ra fel - tá - ma - dá - sod - ról, s ke - mény szá - ma - dá - sod - ról,

Az U - rat áld - já - tok fel ma - gasz - tal - já - tok, mél - tó ő - tet dí - csér - ni

Az ő nagy sze - rel - mét, hoz - zám nagy jó - vól - tát min - den - kor hir - des - sé - tek,

A Krisz - tus Jó - zus - nak, mennyc - i ki - rály - nak föld - re le - szál - lá - sá - ról.

Min - den ál - la - to - kon, most és min - den - ko - ron ü - lik fel - jobb ál - la - ni.

között is egészen a 18. század végéig.⁵⁶ Horváth Iván Csomasz Tóth repertóriumának kritikájaként fogalmazta meg ugyanakkor, hogy a szótagszámot, vagyis a metrumokat, az ütemszerkezetet a rímszerkezet fölé helyezte a *Régi magyar dallamok tára* kötetének mutatóiban.⁵⁷ A sorok belső metrikai tagolásának érzékeltetése pedig korábban éppen alapvetőnek – ha nem a legfontosabbnak – látszott Szabolcsi számára. (Idekívánkozik saját észrevételem: Csomasz Tóth történeti analizisének zavaró mozzanata, hogy – mint Kodály is – a Balassi-strófa rímszerkezetének jelölésével azonos kisbetűsorozatot azzal összemossa, külön megjegyzés nélkül a strófaalkotó dallamelemekre, a zenei forma értelmében használta.)⁵⁸

Az előbbieket fényében némi ellentmondást rejt magában, hogy azoknak a metszeteknek, a rímekkel való finom játékoknak, amelyek az irodalmárokat a Balassi-versekben legjobban foglalkoztatták,⁵⁹ leginkább a Szabolcsi példatárában annak idején kiemelt ritmikai osztások feleltethetők meg, amelyek egyúttal ráirányíthaták a figyelmet a dallammotívumok közti megfelelésekre és izoritmikára. Igaz, Szabolcsi a kotta ritmusképletei szerint összegezte a szótagszámokat (például 3+3–3+3–3+3+1), ami nem feleltethető meg teljesen a magyar vers időmérésében alapvetőnek tekintett ütemezésnek, a szótagszámok súlyok alatti összegződésének.⁶⁰ A Szabolcsi-féle értelmezés ingatag pontja továbbá, hogy nagyban függ a korabeli kottaképek – valljuk be – esetlegességétől és önkényes interpretációjától. A kevés fennmaradt Balassi-strófájú dallam közül a többség csak két zenei nagysorból állt össze (mint fent a „Magos kősziklának” népi gyűjtésénél említett AAB forma). Látszik, hogy az egyhangúságot a kis dallamsorok összecsengései tudják ellensúlyozni, akár eltérő, akár ismétlődő vagy variálva visszatérő dallamokkal, motívumokkal. A „Tereztett állatok” ének⁶¹ visszatérő harmadik (c) dallamtagja például, vagy az „Ó dicsőült szép kincs”⁶² ABAV formája mintha éppen a hosszúsorok végét szakaszonként összefogó izorímet húzta volna alá. Szabolcsi ütemegységeken alapuló tipizálási kísérletének kevésbé fedezhető fel bármiféle konzekvenciája az irodalomtudomány terén.⁶³

56 *Cantus catholici*, 166. („Boldogok az kiknek...”), vö. RMDT II, 206. sz.; RMDT I, 100. és 101. sz., 684–686. old. (vö. uott, 192. old.) A különböző hosszúságú versszakok és sorok közötti átmenetek értelmezéséhez ld. az 52. lábjegyzetben idézett irodalmat.

57 Horváth I.: *Balassi költészete...*, 138–139. Ennek alapján látszik, hogy Horváth Iván a sorokon belüli valóságos metrikai osztást, a szótagszámviszonyokat a hierarchiában másodlagosan vette csak figyelembe; az RPHA adatbázisban a hosszúsorok szótagszáma mellett általában zárójelben valóban szerepel az osztás is. Természetesen a rímképletre és a szótagszámokra külön-külön lehet keresni, de a zárójelben szereplő tagolásra, erre az „alsóbbrendű” információra nem.

58 RMDT I, 179.

59 Kőszeghy: *Balassi Bálint*, 236; Csörsz Rumen: *Referenciális versformák...*

60 Horváth J.: *Rendszeres magyar verstan*, 569. skk.; Kecskés: *Kodály és a magyar vers*, 49–50. Mint Kecskés András megjegyzi: Kodály a sorok szerkezetét úgy illusztrálja a súlyok száma szerint, hogy „a súlyviszonyokat érzékeltető számok a szótagszámokról semmi biztosat nem árulnak el”. Szabolcsi ritmikai alakzatokat ábrázoló képletei viszont szigorúan a szótagszámokat tartalmazzák.

61 RMDT II, 246. sz.; ld. a 4. fakszimilén.

62 RMDT II, 249/I. sz.

63 Az egyetlen kivétel Csörsz Rumen István 1990-es évekbeli, kiadatlan munkája, amely „A magyar Amphion” című Esztergomban tartott Balassi-konferencia alkalmából készült. <https://iti.abtk.hu/>

Feltételezem, hogy Csomasz Tóth meggyőző elemzése a históriásének-stílus egy igen jellemző darbjáról, a Hoffgreff-énekeskönyvbeli, Farkas András szerelte históriáról („Jersze, emlékezzünk”) ⁶⁴ hozzájárulhatott ahhoz, hogy Szentmártoni Szabó Géza sikeresen rekonstruáljon belőle egy, a Balassi-strófához illő dallamot a *Gyarmati Balassi Bálint énekei* 1986-os kiadása számára. ⁶⁵ Ebben a kötetben minden Balassi-strófájú vers fölé ugyanaz a kotta került. Mint látjuk, a *Régi Magyar Költők Tára* Nyéki Vörös Mátyás Balassi-strófájú verseit tartalmazó, Papp Géza közreműködése nyomán kottákkal ellátott kötete ⁶⁶ és az RMDT II. után hosszú éveket kellett várni arra, hogy az irodalomtörténetek zenetörténeti tájékozottsággal felvértezve magukra vállalják a Balassi-versek dallamainak közlését a versekkel együtt. Természetesen egy Balassi-összesben nem csak a Balassi-strófájú versekkel kellett foglalkozniuk. Ez utóbbiakhoz viszont több lehetőség is kínálkozott, még ha nem is feltétlenül származtatható mindegyikük egykorú, 16. századi lejegyzésből. Az 1993-as, Kőszeghy és Szentmártoni jegyezte *Balassi Bálint* verseiben – igaz, a jegyzetapparátusba szorítva – még arra is alkalmat találtak, hogy Misztótfalusi Kis Miklós Balassi-strófában íródott *Siralmas panaszához* („Ha megsokasodik”, 5. fakszimile)

SIRALMAS ÉNEK.

H A megfokasodik A' Bűn, s megrakodik
Föld éine gonofsággal;
Az igaz ítélő, Személyt nem tekintő
Jehova nagy haraggal
Székit letéteri Itéletet tenni
Szörnyü bozku-állással.

2. Mit mondhaté Kolosvár? Nem áradott volt már
Minden bűn el közötted?
Mellyel búsulásra Iézonyú haragra
Istent ugyan kiértetted?
Húzván-le az égből, Szép lakó helyéből
Ostorával ellened.

3. A' ént Historia Ezt például hagyta
Örök emlékezetben:
Hogy Sodoma földé, Gomora vidéké
Olyan kies volt régen
Világi életre, Söt teftnek kényére,
Egy éóval, mint az Éden.

4. Emberek hai De hogy vívka élni
Kezdettenek ezekkel
Tefi bújaságra És fajtalanságra
Egyeb terhes bűnökkel;
Magokra ingerlék Istent fiettetéek
Jöni mennyci tüzzel.

§ 2

5. fakszimile. Tótfalusi Kis Miklós: „Siralmas panasz...”⁶⁷

images/1994_Esztergom_Program.pdf (utolsó megtekintés: 2024. július 18.). Köszönöm Csörsz Rumen Istvánnak (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet) a tájékoztatást.

64 Szabolcsi: „A Hoffgreff-énekeskönyv...”. In: MZÉ I, 140–141; RMDT I, 9. sz., 185–186., 538–540. Vö. Csörsz Rumen: „Hallám egy ifjúnak minap énekését...”, 88–89.

65 Kőszeghy–[Szentmártoni] Szabó: *Gyarmati Balassi Bálint énekei*, 10., 36., 41., 57. stb. és 267.

66 RMKT XVII/2.

67 In: Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve [I]*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1879, 1505. szám (a Magyar Tudományos Akadémia példánya, jelzet: RM I, 80 74, Koll. 2.)

Csörsz Rumen István közreműködésével készült, ridegeált kottaképet adjanak (1. kotta), amely nemcsak a Szabolcsiéhoz, de a Papp Géza-féléhez képest is filológiai és zenei metrizálásban is korszerűbb.⁶⁸

a)

Ha meg - so - ka - so - dik, A bűn s meg - ra - ko - dik
Az i - gaz i - té - lő, Sze - mélyt nem te - kin - tő

b)

Föld szi - ne go - nosz - ság - gal; Je - ho - va nagy ha - rag - gal

Szé - kit le - té - te - ti, I - té - le - tet ten - ni

Szőr - nyű bosz - szu - ál - lás - sal.

1. kotta. a) Szabolcsi: *A Hofgreff-énekeskönyv...* (MZÉ I, 154);

b) Kőszeghy-Szentmártoni Szabó: *Balassi Bálint versei*, 234.

68 Szabolcsi: „A Hofgreff-énekeskönyv dallamai”. In: MZÉ I, 154; RMDT II, 248. sz.; Kőszeghy-Szentmártoni Szabó: *Balassi Bálint versei*, 234.; ez utóbbi dallamközlés korábban megjelent: *Psalterium. Magyar zsoltár. Kit az üdőkbeli históriák értelme szerint különb-különb magyar ékes nótákra, az Isten gyülekezetinek javára fordított Bogáti Fazakas Miklós*. S. a. r. [Szentmártoni] Szabó Géza, szöveggondozás Gilicze Gábor, utószó Dán Róbert. Budapest: Magyar Helikon, 1979, 82., vö. 270. A *Síralmas panasz* 1697-es nyomtatásának két ismert példányában két különböző variánsban maradt fenn az ének. A régebbi és az újabb átírás nem ugyanazon a példányon alapul, emiatt is különbözik egymástól.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arlt, Wulf: „Sequence and ‘Neues Lied’”. In: Agostino Ziino (ed.): *La sequenza medievale...*, 3–18. Balassi Bálint és kora. Budapest: Balassi, [é. n.].
- Balassi Bálint összes művei. Összeáll. Eckhardt Sándor. Budapest: Akadémiai, 1951.
- Bárdos Kornél (szerk.): *Magyarország zenei története*, II.: 1541–1686. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990.
- Bartók Béla: *A magyar népdal*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1924.
- Bartsch, Karl: *Die lateinischen Sequenzen des Mittelalters in musikalischer und rhythmischer Beziehung*. Rostock: Adler’s Erben, 1868.
- Bólya József (közr.): *Psalterium Ungaricum. Szenci Molnár Albert zoltárfordításai a genfi zoltárok dallamaira*. Budapest: Magyarországi Református Egyház Zsinata, 2003.
- Borsa Gedeon–Heltai János (szerk.): *Régi magyarországi nyomtatványok*, 1.: 1473–1600. Budapest: Akadémiai, 1971.
- Borsa Gedeon: „Pótlások és kiigazítások a ‘Régi Magyarországi Nyomtatványok’ (RMNY) első kötetéhez. III.”, *Magyar Könyvszemle* 92/3. (1976), 281–294.
- Cantus catholici. Régi és új deák, és magyar ajátatos egyházi eneknek, és litaniai ...* [Lőcse: Brewer], MDCLI [1651].
- Csiszár Gábor–Darvas Anikó (szerk.): *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Budapest: Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, 2011.
- Csomasz Tóth Kálmán: *A XVI. század magyar dallamai*. Budapest: Akadémiai, 1958 (Régi Magyar Dallamok Tára I.); 2., átdolg., bőv. kiadás: szerk., s. a. r. Ferenczi Ilona. Budapest: Akadémiai, 2017. <https://doi.org/10.1556/9789634540526>
- Csomasz Tóth Kálmán–Papp Géza: „A népies megszólalás formakészlete, dallamtípusai”. In: Bárdos Kornél (szerk.): *Magyarország zenei története*, II.: 1541–1686, 260–284.
- Csomasz Tóth Kálmán–Papp Géza: „Költőink zenei mintái”. In: Bárdos Kornél (szerk.): *Magyarország zenei története*, II., 284–291.
- Csörsz Rumen István: „‘Hallám egy ifjúnak minap éneklését’. Versformák és dallamok Balassi Bálint költészetében”. In: *Balassi Bálint és kora*, 81–96.
- Csörsz Rumen István: „Referenciális versformák Balassi Bálint költészetében”. In: Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *A szerelem költői...*, 97–118.
- Delétré, David (ed.): *Aulcums pseaulmes et cantiques mys en chant a Strassburg 1539*. Réimpression photographique. Genève: Jullien, 1919.
- Diamandi, Saviana–Ágnes Papp (ed.): *Codex Caioni saeculi XVII (transcriptiones)*. Budapest, București: MTA Zenetudományi Intézet, Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România, 1994 (Musicalia Danubiana 14/b.).
- Festschrift für Gideon Petz*. Hrsg. Jakob Bleyer, Heinrich Schmidt, Theodor Thienemann. Budapest–Pécs: Dunántul, 1933 (Német Philológiai Dolgozatok 60.).
- Gábry György: „Adalékok Balassi Bálint énekelt verseinek dallamaihoz”, *Filológiai Közöny* 19/1–2. (1973), 71–86.
- Halmy Ferenc: *A magyar zoltárformák francia előzményei*. Budapest: Bibliothèque de l’Institut Français à l’Université de Budapest, 1939.
- Historiac melyeket a Szent Bibliabol...* Kolozsvár: Heltai, 1556.
- Horváth Iván: *Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben*. Budapest: Akadémiai, 1982.

- Horváth Iván (főszerk.)–H. Hubert Gabriella–Horváth Andor–Seláf Levente (szerk.): *Répertoire de la poésie hongroise ancienne. A régi magyar vers leltára a kezdetektől 1600-ig*. Gépeskönyv, 7.4. kiadás, 2023. <https://f-book.com/rpha/v7/index.php>.
- Horváth János irodalomtörténeti munkái, I. Szerk. Korompay H. János–Korompay Klára. Budapest: Osiris, 2005 (Osiris Klasszikusok; Horváth János összegyűjtött művei).
- Horváth János: *Magyar ritmus, jövevény versidom. A magyar jámbus kérdéséhez*. Budapest: Franklin-Társulat, 1922. Új kiadásban in: *Horváth János verstani munkái*, 79–147.
- Horváth János: *A magyar vers*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1948, 223–224. Új kiadásban in: *Horváth János verstani munkái*, 343–538.
- Horváth János: *Rendszeres magyar verstan*. Budapest: Akadémiai, 1951. Új kiadásban in: *Horváth János verstani munkái*, 539–728.
- Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei Szent Istvántól Mohácsig*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1931. Új kiadásban in: *Horváth János irodalomtörténeti munkái*, I., 477–705.
- Horváth János verstani munkái. Szerk. Korompay H. János–Korompay Klára. Budapest: Osiris, 2004 (Osiris Klasszikusok; Horváth János összegyűjtött művei).
- Horváth László et al. (ed.): *Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a.D. MCMXI inaugurati*. Budapest: Typotex, Eötvös Collegium, 2011.
- Kecskés András: „Kodály és a magyar vers”. In: Varga László (szerk.): *Az Eötvös Collegium és a magyar irodalomtörténet...*, 43–86.
- Kirchengeseng darinnen die Heubtartikel des Christlichen glaubens ...* [Ivančice], 1566.
- Kodály Zoltán: „A magyar népdal strófászerkezete”, *Nyelvtudományi Közlemények* 36. (1906), 95–136. Újraközlése in: uő: *Visszatekintés II.*, 14–46.
- Kodály Zoltán: *Magyar népzene énekhangra és zongorára*. V. Wien: Universal Edition, 1932.
- Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. A példatárát szerkesztette Vargyas Lajos. Budapest: Zeneműkiadó, 1952³.
- Kodály Zoltán: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Kodály Zoltán hátrahagyott írásai*. Vál., szerk. Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi, 1993.
- Kodály Zoltán: *Visszatekintés. Összegyűjtött beszédek, írások, nyilatkozatok*, I–II. Közr. Bónis Ferenc. Budapest: Zeneműkiadó, 1964.
- Korompay H. János: „Horváth János és az Eötvös Collegium”. In: Horváth László et al. (ed.): *Lustrum...*, 437–455.
- Korompay H. János: „Horváth János és Kodály Zoltán barátságának dokumentumai”. In: Csiszár Gábor–Darvas Anikó (szerk.): *Klárások...*, 15–26.
- Kovács Andrea: *A középkori liturgikus költészet magyarországi emlékei. Szekvenciák. Kritikai dallamkiadás*. Budapest: Argumentum–Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport, 2017 (Musica Sacra Hungarica 1.).
- Kószeghy Péter: *Balassi Bálint. Magyar Amphion*. Budapest: Balassi, 2014.
- Kószeghy Péter–[Szentmártoni] Szabó Géza: *Gyarmati Balassi Bálint énekei*. Budapest: Szépirodalmi, 1986.
- Kószeghy Péter–Szentmártoni Szabó Géza: *Balassi Bálint versei*. Budapest: Balassi, 1993 (Régi Magyar könyvtár; Források 4.).
- Kövári Réka: *A Deák–Szentés kézirat. The Deák–Szentés Manuscript*. Budapest: Magyarok Nagyasszonyáról Nevezett Ferences Rendtartomány, 2013 (Magyar Ferences Források, 6.).

- Kroó György: *Szabolcsi Bence*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994 (A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tudományos Közleményei, 5.).
- L. Kecskés András: „'A' notája a Lucretia notája” – Észrevételek a Balassi-elővers nótajelzétének eredetéhez”. In: Szontagh et al. (szerk.): *Esztergom Évlapjai – Annales Strigonienses* 1983. [1984], 454–483.
- Meyer, Christian: „Le psautier huguenot: notes à propos de quelques éditions antérieures à son achèvement (1554–1561)”, *Bulletin de la Société de l'Histoire du Protestantisme Français* 130. (1984), 87–95.
- Papp Géza: *A XVII. század énekelt dallamai*. Budapest: Akadémiai, 1970 (Régi Magyar Dallamok Tára II.).
- Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Máttyás versei. S. a. r. Jenei Ferenc–Klaniczay Tibor–Kovács József–Stoll Béla, a dallamokat összeáll. Papp Géza. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 2.).
- Pidoux, Pierre: *Le psautiers huguenot du XVIe siècle. Mélodies et documents*. Premier volume: *Les Mélodies*. Basel: Bärenreiter, 1962.
- Psalterium. Magyar zsolttár. Kit az üdökbeli históriák értelme szerént különb-különb magyar ékes nótákra, az Isten gyülekezetének javára fordított Bogáti Fazakas Miklós*. S. a. r. [Szentmártoni] Szabó Géza, szöveggyűjtés Gilicze Gábor, utószó Dán Róbert. Budapest: Magyar Helikon, 1979.
- Soltari enekék a Magyar Anyaszentegyház vigasztalására és Halottas enekék a' szomorú temetések alkalmatosságára ...*Nagyszombat: Hörmann, 1693.
- Stalman, Joachim–Hans-Otto Korth–Daniela Wissemann-Garbe et al.: *Das deutsche Kirchenlied, Abteilung III*, Band 1: *Die Melodien bis 1570*, Teil 3: *Melodien aus Gesangbüchern II*. Kassel etc.: Bärenreiter, 1998.
- Stoll Béla (s. a. r.): *Szerelmi és lakodalmi versek*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század 3.).
- Szabó Károly: *Régi magyar könyvtár. Az 1531–1711. megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve [I]*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1879.
- Szabolcsi Bence: „Balassi Bálint”. In: Szabolcsi Bence–Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája*, Első kötet: A–K, 66–67.
- Szabolcsi Bence: „A XVI. századi magyar históriás énekek és zenéjük. (Első közlemény)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 41/3. (1931), 285–302.
- Szabolcsi Bence: „A XVI. századi magyar históriás énekek és zenéjük. (Második, bef. közlemény)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 41/4. (1931), 423–444.
- Szabolcsi Bence: (közr.): „A Hofgreff-énekeskönyv dallamai. (Kolozsvár, vsz. 1553)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 41/m.[elléklet] (1931), I–XVI.
- Szabolcsi Bence: „Néhány zenei adat a Balassi- és Himfy-vers történetéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 48/3. (1938), 228–233.
- Szabolcsi Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Budapest: Magyar Kórus, 1947. 2., átdolgozott kiadás Budapest: Zeneműkiadó, 1955.
- Szabolcsi Bence: *A magyar zene évszázadai, 1.: Tanulmányok a középkortól a XVII. századig*. Budapest: Zeneműkiadó, 1959 (Magyar Zenetudomány 1.).
- Szabolcsi Bence: „A XVI. század magyar históriás zenéje”. In: uő: *A magyar zene évszázadai*, 1., 101–156.

- Szabolcsi Bence: *Vers és dallam. Tizenöt tanulmány a magyar irodalom köréből*. Budapest: Akadémiai, 1959.
- Szabolcsi Bence: „A Balassi- és Himfy-vers történetéhez”. In: uő: *Vers és dallam...*, 117–125.
- Szabolcsi Bence–Tóth Aladár (szerk.): *Zenei lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája*, Első kötet: A–K. Budapest: Győző Andor, 1930.
- Szentmártoni Szabó Géza (szerk.): *A szerelem költői. Konferencia Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján*. Budapest: Universitas, 2007.
- Szigeti Csaba: *Magyar versszak*. Budapest: Balassi, 2005.
- Szontagh Csaba et al. (szerk.): *Esztergom Évlapjai – Annales Strigonienses 1983*. Esztergom: Komárom Megyei Levéltár, [1984].
- Szövérfy, Josef: *Die Annalen der lateinischen Hymnendichtung. Ein Handbuch, II.: Die lateinischen Hymnen vom Ende des 11. Jahrhunderts bis zum Ausgang des Mittelalters*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1965.
- Trostler, Josef: „Die Anfänge der ungarischen Persönlichkeitsdichtung. Valentin Balassa und das deutsche Gesellschaftslied des 16. Jahrhunderts”. In: *Festschrift für Gideon Petz*, 132–143.
- Turóczi-Trostler József: „A Balassi-versszak német rokonsága”, *Egyetemes Philologiai Közlöny* 65. (1941), 285–302.
- Varga László (szerk.): *Az Eötvös Collegium és a magyar irodalomtörténet. Tanulmányok*. Budapest: Argumentum, Eötvös József Collegium, 2003.
- Waldapfel József: „Adalékok Balassi istenes énekeinek mintáihoz”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 37/1–2. (1927), 77–86.
- Waldapfel József: „Balassi lengyel kapcsolataihoz. 1. A Blahoszlaunász”, *Egyetemes Philologiai Közlöny* 65. (1941), 310–314.
- Wolkan, Rudolf: *Das deutsche Kirchenlied der böhmischen Brüder im XVI. Jahrhundert*. Prag: K. u. k. Hofbuchdruckerei A. Haase, 1891; reprint: Hildesheim: Olms, 1968.
- Ziino, Agostino (ed.): *La sequenza medievale. Atti del convegno internazionale sulla sequenza, Milano 7–8 aprile 1984*. Lucca: Libreria Musicale Italiana, 1992.

ABSTRACT

ÁGNES PAPP

BENCE SZABOLCSI AND THE MELODIES OF THE BALASSI STANZA

Issues of Origin and Interpretation, Past and Present

In 1931, Bence Szabolcsi published his study on 16th-century Hungarian historical songs, completed with the critical edition of the melodies from the Hoffgreff Songbook and, in the Appendix, his data concerning the Balassi Stanza. A few years later, he added further musical observations to the history of the Balassi Stanza, based on references by József Trostler and Zoltán Kodály. During the 1930s and 1940s, literary and music historians sought to explore the origins of the three-phrase Balassi composition, focusing, of course, on the rhyme scheme as the key to interpreting the 19-syllable lines, broken up into smaller lines, as Balassi lines. From this perspective, possible sources of origin included German *Minnesang*, religious sequence-poetry in Latin, and the stanzaic forms of the Geneva Psalms in French.

The primary aim of the present paper is to present the context and scientific history behind Szabolcsi's observations. In addition, the paper wishes to outline the subsequent research history of the subject, given that – following Szabolcsi's research – the issues concerning the origin of the Balassi Stanza have generated a number of similar hypotheses in terms of antecedents and parallels in both the music and in literary historiography. The paper addresses the differences between the perspectives of literary and musical historians and the problematic points of Szabolcsi's pattern of descent, as well as the characteristics of his musical interpretation.

Ágnes Papp is a musicologist, church musician, and research fellow at the Department of Hungarian Music History at the HUN-REN RCH Institute for Musicology. In 1996, she was awarded the Ciprian Porumbescu prize of the Romanian Academy for her scholarly work as co-editor of the *Codex Caioni saeculi XVII* (facsimiles and transcriptions, released in the *Musicalia Danubiana* series). Since 2005, she has been teaching the history of music at the Leopold Mozart Music Secondary School in Budaörs. In 2006–2016 she participated in the international research project *Traditio Iohannis Hollandrini* aimed at issuing the complete edition of a large corpus of late medieval music treatises from Central Europe. In 2020, she received her PhD degree at the Liszt Academy of Music in Budapest. Her research interests are focused on tonaries and the notated liturgical manuscript sources of the Middle Ages and the Early Modern Age; as well as on 17th-century organ tablatures, the music history of Hungary in the 16th and 17th centuries, and the repertory of 17th–19th-century Roman Catholic hymnbooks and cantor manuscripts.